

bölgesel entegrasyon çabalarına katkı sağlamış mıdır? İçinde bulunduğumuz dönemde dünya genelinde bir yandan bölgeselleşme eğilimleri, öte yandan küreselleşme eğilimlerinin önem kazandığı bilinmektedir. Bu çerçevede, dışa kapalı, ithal ikame kalkınma politikası izleyen ve SSCB'ye ekonomik ve siyasi bakımdan bağlı olan Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra kendi ayakları üzerinde durması ve dünya ile bütünleşmesinde Türkiye'nin rolü tespit edilmiştir. Türkiye'nin daha etkili olmasını sınırlayan faktörlerle muhtemel hata ve eksiklikleri ve stratejik planlama noksanlığının alternatif maliyeti de araştırmada ele alınmıştır.

Araştırmanın dikkati çeken en önemli özelliği güncel olmasıdır. 1989 yılında Doğu Avrupa'da patlak veren devrimler sonucunda önce Varşova Paktı dağılmış, Doğu Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulan statüko değişmiş, ardından 1991 yılında 15 devletin birleşmesinden oluşan SSCB çözülmüştür. Bu araştırmada, SSCB ardılı devletlerden biri olan Azerbaycan'ın uluslararası toplumda bağımsız devlet olarak yer almasının ardından dış dünya ile kurduğu ilişkilerin bir boyutunu oluşturan Türkiye ile ilişkiler incelemektedir.

Oya AVINCAN

Dan Shapira, AVRAHAM FIRKOWICZ IN ISTANBUL (1830-1832): PAVING THE WAY FOR TURKIC NATIONALISM, KaraM Yayıncılık, Ankara, 2003.*

Avraham Firkowicz, Doğu Avrupa'nın Türk Yahudileri Karaimlerin 19. yy'daki seçkin önderlerinden biridir. Kendisinin bilimsel çalışmaları, siyasi faaliyetlerinden fazla önem arz etmiştir. Şu an bilim dünyasında dil itibarıyla Kıpçak altgrubunda sayılan Karaimleri tam manasıyla etnik şuurda bir topluluk haline getiren ve dahası Doğu Avrupa Yahudiliğinin köklerindeki Türklük tartışmalarını başlatan kişi Firkowicz'dir.

19. yy başları insanların insanlığın kökleriyle ilgili olarak Eski İsrailiyat geleneklerini bir kenara bırakıp, kendi köklerine tam manasıyla bilimsel yollarla bakmaya başladıkları bir dönemdir. Bu dönemde Hint-Avrupa dil birliği çoktan keşfedilmişti ve pek çok bilgin de Ural-Altay bölgesi dillerinin benzerliği üzerinde çalışmaktaydı. Musevilik çalışmaları da aynı yoldaydı. Karaim Yahudileri iki açıdan farklılık gösteriyorlardı. Kuzeybatı Türkçesi'nin (Kıpçak) bir lehçesiyle konuşuyorlardı ve

* Bu makalenin İngilizcesi 29 Ocak 2003 tarihinde Turkish Daily News gazetesinde yayınlanmıştır.

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

diğer Yahudilerin aksine Talmudçu değillerdi. Sayıları çok az olan bu Yahudiler Kırım, Batı Ukrayna, Polonya ve Litvanya'da yaşıyordu. Bu durum meraklı zihinlerin, en başta da Batı Ukrayna'daki Karaimlerin önderi olan Firkowicz'in önünde cevaplanması gerekli bir soru olarak duruyordu.

Firkowicz, Kırım, Kafkaslar, Filistin ve Mısır'a hac ve bilimsel araştırma amaçlı geziler yaptı. Onun ziyaretleri arasında en önemlisi İstanbul'da geçirdiği iki yıldır (1830-1832). 2. Mahmud'un yönetimi tam olarak eline alması ve başlattığı yeniliklerle Osmanlı Devleti'nin yeni bir dönemi yaşamaya başladığı bu günlerde, Firkowicz İstanbul'lu Karaimleri örgütlemiş ve eğitmiştir. Karaimlerin o günlerde kendilerini Türk olarak adlandırmamasına karşın, en azından dil seviyesindeki Türklük bağlantısı çok önemliydi. İstanbul dönüşünde Karaimlerin aslına ilişkin çalışmalarını hızlandırdı. Kendi halkını hiçbir zaman açıkça Türk olarak adlandırmadı, ancak onları geri kalan Rabbani Yahudi kitlesinden ayırmakta son derece ısrarlıydı. Öncelikle Rus Çarlığı'nın ağır siyasi baskısı altında yaşayan halkına karşı sorumlulukları vardı. En sonunda çarı, Karaimlerin Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinde suçlarının olmadığına ikna etti. Bunun ardından Rusya'daki Karaimlere bir takım ayrıcalıklar bağışlandı. Onları kıskanan Rabbani Yahudiler ise ağır baskılar altında kalmaya devam etti.

Avraham Firkowicz, ömrünün son yıllarında, siyasi ve fikri mücadelesinde doğrudan Rabbani Yahudileri hedef almaya başladı. Kendi toplumunu bölgedeki geri kalan Yahudilikten ayırdıktan sonra, Karaimlerin Rabbaniler üzerindeki siyasi üstünlüğünü göstermeye çalıştı. Onun Kafkaslara ziyareti aslında, Müslüman Bağdat ile Hıristiyan İstanbul'un baskıları karşısında ortada kalarak, bir cevap olarak yönetici tabakası Museviliğe geçen Erken Ortaçağ'daki Türk devleti Hazarları araştırmaya yöneldi.

Onun iddiası, Hazarların Museviliğin Karaim mezhebini almış oldukları yönündeydi. Bu, doğrudan Hazarların Karaim oldukları demektir. Firkowicz'in gayretleri bunu ispatlamaya yetmedi ama sonraki araştırmacılar bu konuyu iyi irdediler. Özellikle Rusya ve Polonya'daki yoğun Yahudi nüfusunu açıklamakta yaşanan sıkıntı, Rabbani asıllı Doğu Avrupa Yahudilerinin asıllarını da tartışma konusu yapıyordu.

Bu konuda ilginç savlar öne sürüldü. Hazarların devlet sona erdiğinde birileri tarafından katliama uğradıklarına dair tarihi bilgi yoktu. Aksine, devletlerini kaybettikten sonra Doğu Avrupa'ya yayılmışlardı. Bunlar genel olarak bugünkü Doğu Avrupa Yahudiliği'nin atalarıydı. Dahası,

dünya Yahudiliği'nin ezici çoğunluğunu teşkil eden Doğu Avrupalı Aşkenazi Yahudileri, Sefaridlerin aksine gerçek İsrailoğullarından değillerdi. Bunlar ancak, Beni İsrail soyundan değil, Hz. Musa'nın ümmeti olarak 13. Kabile olabilirlerdi. Bu yüzden, örneğin Adolf Hitler aslında etnik Türkleri katletmişti. Hatta kimileri o kadar ileri gitti ki, Aşkenazi Yahudilerinin Va'dedilmiş Topraklar'da hakkının olmadığını öne sürdüler. Buna tepkiler de tabii çok şiddetli oldu. Avraham Firkowicz kuşkusuz öne sürdüğü fikirlerin tartışmaları bu noktaya getireceğini tahmin edemezdi.

Firkowicz'in bir diğer etkisi genel olarak Türk dünyası üzerindeydi. Kırım'lı Karaim komşuları sayesinde Firkowicz'in çalışmalarına aşina olan Gaspıralı İsmail Bey, onun faaliyetlerini büyük hayranlıkla izliyordu. Karaimlerin önderi halkını Rus istibdadından kurtarmış ve hem sayısı çok az, hem de Kırım'dan Litvanya'ya geniş bir bölgeye yayılmış olan halkını bu topluma etnik bir şuur kazandırmıştı. Onun başlıca vasıtası kitapları, özellikle de süreli yayınları idi. Kitapları Mısır'da bile okunuyordu.

Diğer toplulukların hepsinden fazla Rus baskısına maruz kalan bir halkın üyesi olan İsmail Bey de onun gibi davranmaya karar verdi. Kırım'ın en önemli kenti Bahçesaray'da Tercüman gazetesini yayınlamaya başladı. Bu gazetenin dağıtımı coğrafi anlamda bugünkü büyük uluslararası gazetelerle karşılaştırılacak ölçüdeydi. Tercüman batıda Saraybosna'dan doğuda Kaşgar'a, kuzeyde Kazan'dan güneyde Kahire'ye kadar uçsuz bucaksız bir bölgede okunuyordu. İsmail bey sürekli Türk birliğini vurguladı, ancak öte yandan Çarlığı ürkütmekten de içtinap etti. Onun gazetesini hem siyasi hem de fikri olarak Firkowicz'in yayınlarından çok daha semereli oldu ve sahibini haklı olarak Türk milliyetçiliğinin önderleri ve başlatıcıları arasına koydu.

Tel Aviv'deki İsrail Açık Üniversitesi'nin öğretim üyesi olan Dr. Dan Shapira, çok uzun bir süredir bu tarihi şahsiyet hakkında çalışmaktadır. Özellikle tarihi Türk-Musevi ilişkileri üzerinde yoğunlaşan bir doğubilimci olan Shapira'nın akademik tecrübesi, bu küçük hacimdeki eserde kullandığı malzemenin zenginliğini göz önüne alırsak, Firkowicz'in kendi halkının kökenleri konusundaki merakından çok daha öteye geçmiş gözüküyor. Shapira, ilgili tüm Musevi kaynaklarının yanında Rus ve Türk arşivlerinin bütün zenginliğinden istifade etmiş olup, resimlerle desteklenmiş bu kitabında, Firkowicz'in İstanbul ziyaretini öncülleri ve sonuçlarıyla birlikte irdelemekte, aynı zamanda dönemin İstanbul'daki toplumsal hayat hakkında da ilginç bilgiler vermektedir. Kitap sadece

İstanbul ziyaretine ayrılmış olmayıp, Firkowicz'in hayatını bir bütün olarak anlatmaktadır.

Osman Karatay

Árpád Berta, TÜRKÇE KÖKENLİ MACAR KAVİM ADLARI, Çev. Nurettin Demir - Emine Yılmaz, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.

Dil bilim araştırmaları içinde köken bilgisinin özel bir yeri vardır. Antroponim ve etnonimlerin etimolojilerine ise diğer sözcüklere oranla daha az rastlanır. Etimolojik sorunların önemli bir bölümünü kişi ve kavim adlarının kökenleri oluşturur. Aslında sorun, köken bilgisinin doğasından kaynaklanır. Herhangi bir sözcüğün kökeni üzerine çalışmak dil bilimin ses, biçim, anlam gibi neredeyse tüm düzeylerinin bir arada, tarihsel ve karşılaştırmalı biçimde ele alınmasını gerektirir; hatta çoğu zaman sorun, bir dilin sınırlarını aşip ilgili diğer dil ya da dilleri de içine almayı gerektirebilir. Köken bilgisi çalışmaları farklı alanlarda ve üst düzeyde birikime dayalı, kapsamlı ve ayrıntılı incelemeler gerektirir ve doğal olarak bu tür çalışmalar üzerine yoğun bir emek ve zaman harcanır. Sonuçlar da çoğu zaman kişisel bir tez olmaktan kurtulamaz. Nitekim nüfusça en kalabalık Türk topluluklarını ifade eden *Oğuz, Kıpçak* etnonimlerinin hatta bunların genel adı *Türk* etnoniminin köken bilgisi konusunda bir *oydaşma* ve kesinlik yoktur. Ülkemizde dil bilimsel ölçülere uygun etimolojik araştırmaların sayısı azdır. Aslında Altayistikte ve uluslar arası Türklük biliminde de durum çok farklı değildir.

Macaristan, Vámbéry'den (1832-1913) bu yana çok önemli bir Türkoloji geleneğine sahiptir. Özellikle Osmanlı Türkçesi, Kıpçakça, Çuvaşça vb. Türk dilleri üzerine nitelikli çalışmalarla bir okul niteliği kazanan Macar Türkolojisi, eski Doğu Bloku içinde de her zaman diğer ülkelerden farklı bir yere sahip olmuş; batı Türkolojisine daha yakın görülmüştür. *Kúnos, Pröhle, Gombocz, Rásonyi, Németh, Eckmann, Ligeti, Kakuk* vb. Türkologlar Türklük bilimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. *Shütz, Sinor, Róna-Tas, Hazai, Berta, Csató* gibi çağdaş Macar Türkologlar da Türk dil bilimi üzerine çalışmalarını sürdürmektedirler. Macar Türkologlar, ülkemizdeki tarih ve dil tezlerinin teorisyenleri olmakla kalmamış, Türk düşünce dünyasını da derinden etkilemişlerdir.

Prof. Dr. Árpád Berta (berta@hung.u-szeged.hu), çağdaş Altayistik ve Türkoloji alanlarında Macaristan'ın önde gelen bilim adamlarındandır. Berta, hâlen, Szeged kentindeki Attila József Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Altayistik Bölüm Başkanı'dır (<http://www.arts.u->